

Άτυπες μορφές απασχόλησης: πρόσφατες τάσεις και μελλοντικές προοπτικές

Εισαγωγή

Το παρόν έγγραφο εστιάζει στην αύξηση της άτυπης απασχόλησης την τελευταία δεκαετία. Διαπιστώνεται ότι κατά το διάστημα αυτό, με εξαίρεση τη μερική απασχόληση, δεν έχει σημειωθεί αύξηση στις άτυπες μορφές απασχόλησης. Ωστόσο, κατά τη μακρά περίοδο της οικονομικής άνθησης που ξεκίνησε στα μέσα της δεκαετίας του 1990, και έως τις αρχές της ύφεσης το 2007, τόσο οι συμβάσεις ορισμένου χρόνου όσο και το ποσοστό της αυτοαπασχόλησης σημείωσαν αύξηση, η οποία μάλιστα ήταν έντονη σε ορισμένα κράτη μέλη. Προφανώς, σε δύσκολες περιόδους είναι ιδιαίτερα έκδηλη η ανάγκη για απασχόληση και κοινωνική προστασία.

Οι σημαντικότερες από τις πιθανές μελλοντικές εξελίξεις της άτυπης εργασίας, ανεξαρτήτως της συμβατικής μορφής που θα έχουν, σχετίζονται με την ψηφιοποίηση. Η εργασία με τη μεσολάβηση ψηφιακών πλατφορμών θα είναι αποδοτική από πλευράς κόστους. Αυτό σημαίνει ότι οι δυνητικές ανταλλαγές χαμηλής οικονομικής αξίας σε σχέση με το κόστος συναλλαγής θα είναι πλέον οικονομικά βιώσιμες, σε αντίθεση με το παρελθόν. Συνεπώς, ένας από τους πιο αντιπροσωπευτικούς χαρακτηρισμούς αυτού του φαινομένου είναι η οικονομία της περιστασιακής απασχόλησης (gig economy), δηλαδή μεμονωμένων ανταλλαγών που πραγματοποιούνται μία μόνο φορά. Μολονότι τα στοιχεία που αφορούν την έκταση αυτής της μορφής εργασίας είναι πολύ περιορισμένα, στο παρόν έγγραφο εκτιμάται ότι οι άνθρωποι για τους οποίους αυτού του είδους η εργασία αποτελεί το κύριο καθεστώς απασχόλησής τους στην αγορά εργασίας δεν αντιστοιχούν σε πάνω από το 0,5% της συνολικής απασχόλησης στην Ευρώπη. Ενώ η οικονομική λογική αυτών των πλατφορμών φαίνεται να είναι πειστική, και σίγουρα το χρηματιστήριο προβλέπει την έντονη ανάπτυξή τους στο μέλλον, θα ήταν πρόωγη η πρόβλεψη για σημαντική αύξηση στην απασχόληση ως συνέπεια των ψηφιακών πλατφορμών στην τρέχουσα μορφή τους. Πιθανά εμπόδια στη μελλοντική ανάπτυξη είναι, μεταξύ άλλων, η εσωτερική ευση αυτών των επιχειρηματικών μοντέλων εντός των εταιρειών και η υποκατάσταση εργατικού δυναμικού από νέες τεχνολογίες για τις πιο συνηθισμένες εργασίες που σήμερα εκτελούνται από τους εργαζομένους σε πλατφόρμες.

Η κοινωνική προστασία αποτελεί εξέχον ζήτημα για την εργασία σε ψηφιακές πλατφόρμες. Η μικρή διάρκεια και η προσωρινή φύση της περιστασιακής απασχόλησης που

οργανώνεται μέσω πλατφορμών θέτει ουσιαστικά τα ίδια ζητήματα όσον αφορά το εισόδημα και άλλα κατώτατα όρια με τα ζητήματα που εγείρονται για την ευκαιριακή απασχόληση με συμβάσεις ορισμένου χρόνου. Ωστόσο, το σπουδαιότερο ζήτημα που αφορά το εργατικό δίκαιο και την κοινωνική προστασία είναι αν ο εργαζόμενος είναι αυτοαπασχολούμενος ή υπάλληλος. Δεν υπάρχει σαφής ορισμός του καθεστώτος απασχόλησης για την εργασία μέσω πλατφόρμας. Το καθεστώς αυτό μάλιστα είναι διαφορετικό ανάλογα με τις εκάστοτε συνθήκες των διάφορων μορφών εργασίας μέσω πλατφόρμας. Ιδιαίτερη σημασία έχει σε ποιο σημείο της αλυσίδας που εκτείνεται από την απλή αντιστοίχιση προσφοράς και ζήτησης έως τη διαχείριση βρίσκεται η εκάστοτε πλατφόρμα. Ενώ η Ευρωπαϊκή Πλατφόρμα Κοινωνικών Ασφαλίσεων (European Social Insurance Platform) θεωρεί ότι δεν υπάρχει μεγάλη ανάγκη για πλήρη μεταρρύθμιση του καθεστώτος κοινωνικής προστασίας, τουλάχιστον όσον αφορά τις ψηφιακές πλατφόρμες που εκτελούν εικονική εργασία, ορισμένα κράτη μέλη έχουν θεσπίσει ειδική νομοθεσία.

Κύρια πορίσματα

- Στο παρελθόν, και ιδίως μετά τα τέλη της δεκαετίας του 1980, παρατηρήθηκε σημαντική αύξηση του ποσοστού προσωρινής απασχόλησης. Αυτό συνέβη, για παράδειγμα, στη Γαλλία και την Ισπανία από το 1985 έως το 1995, στη Σουηδία στις αρχές της δεκαετίας του 1990 και στη Γερμανία στις αρχές της δεκαετίας του 2000. Πιο πρόσφατα, παρατηρήθηκε σημαντική αύξηση στην Πολωνία, με το ποσοστό να εκτοξεύεται από μόλις 4,6% το 1999 σε 28,2% το 2007.
- Ωστόσο, την τελευταία δεκαετία δεν παρατηρήθηκε ανοδική τάση στο ποσοστό των συμβάσεων ορισμένου χρόνου στο σύνολο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αντίθετα, σημειώθηκε ελαφριά μείωση από 14,5% το 2006 σε 14,2% το 2016.
- Οι πιθανότερες σύναψης σύμβασης ορισμένου χρόνου είναι αυξημένες για τους νέους, τους αλλοδαπούς εργαζομένους, τα άτομα με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο και τους ανειδίκευτους εργάτες. Πλέον η ποσοστιαία διαφορά μεταξύ ανδρών και γυναικών είναι μικρότερη της μονάδας.
- Ενώ υπήρχε ανοδική τάση τα τελευταία 15 χρόνια πριν από την ύφεση, το ποσοστό εργασίας μέσω εταιρειών προσωρινής απασχόλησης παραμένει πολύ μικρότερο

από το ποσοστό των συμβάσεων ορισμένου χρόνου. Τα τελευταία χρόνια το ποσοστό αυτό έχει μειωθεί, και το 2015 αντιστοιχούσε σε 1,9% της συνολικής απασχόλησης στην Ευρώπη.

- Η μερική απασχόληση, η οποία αυξάνεται συνεχώς εδώ και δεκαετίες, συνέχισε να παρουσιάζει ανοδικές τάσεις από τότε που ξεκίνησε η ύφεση. Σήμερα, αντιστοιχεί σε ποσοστό λίγο κάτω από 20% του συνόλου των θέσεων εργασίας στην ΕΕ (24% στην ΕΕ15), από 16% το 1996. Αυτό το φαινόμενο είναι ιδιαίτερα διαδεδομένο και συναντάται σε όλες τις ηλικίες, στους άνδρες και στις γυναίκες, σε διαφορετικές αγορές εργασίας, σε διαφορετικά επαγγέλματα και σε διαφορετικούς κλάδους.
- Έχει μάλιστα παρατηρηθεί σημαντική αύξηση της ολιγόωρης εβδομαδιαίας εργασίας (10 ώρες ή λιγότερες την εβδομάδα), όπως π.χ. στην Αυστρία, τη Γερμανία και τη Δανία. Συνολικά, στην ΕΕ το ποσοστό των ανδρών έχει αυξηθεί από 1,5% σε 2,8% (στο σύνολο των εργαζόμενων ανδρών), ενώ το ποσοστό των γυναικών έχει αυξηθεί από 6,1% σε 6,6%, ενώ ιδιαίτερη αύξηση παρατηρείται μεταξύ των νέων. Περίπου οι μισοί από τους εργαζόμενους μερικής απασχόλησης που εργάζονται λίγες ώρες την εβδομάδα δεν θεωρούν ότι το βασικό καθεστώς της απασχόλησής τους υπάγεται στην κατηγορία των εργαζομένων.
- Από το 2007 έως το 2015 η ακούσια μερική απασχόληση αυξήθηκε από το 22,4% του συνόλου της μερικής απασχόλησης σε 29,1%. Αυτή η αλλαγή συσχετίζεται με τις μεταβολές στα ποσοστά ανεργίας των κρατών μελών, τα οποία σημείωσαν σημαντική αύξηση στην Κύπρο, την Ελλάδα και την Ισπανία. Αντίθετα, στη Γερμανία σημειώθηκε η μεγαλύτερη μείωση τόσο στο ποσοστό ανεργίας όσο και στο ποσοστό της ακούσιας μερικής απασχόλησης.
- Παρά το γεγονός ότι όλο και περισσότεροι άνδρες εργάζονται υπό καθεστώς ακούσιας μερικής απασχόλησης, ο αριθμός των γυναικών που εργάζονται στο ίδιο καθεστώς είναι διπλάσιος. Η ακούσια μερική απασχόληση είναι συνήθετερη σε χαμηλότερα αμειβόμενα επαγγέλματα του τομέα των υπηρεσιών και σε εργαζομένους στον κλάδο των πωλήσεων και της εξυπηρέτησης πελατών.
- Το ποσοστό των αυτοαπασχολούμενων (ελεύθεροι επαγγελματίες χωρίς υπαλλήλους) αντιστοιχεί στο 10% του συνόλου των εργαζομένων, ενώ το ποσοστό των εργοδοτών (ελεύθεροι επαγγελματίες με υπαλλήλους) αντιστοιχεί στο 4,5%. Μεταξύ των ελεύθερων επαγγελματιών, το 18% μπορεί να χαρακτηριστεί ως εξαρτημένο με βάση την υποκειμενική και αντικειμενική οικονομική τους κατάσταση.
- Η αυτοαπασχόληση, η οποία παρουσίασε σημαντική αύξηση σε πολλά κράτη μέλη μέχρι και λίγο πριν από την ύφεση, έχει μειωθεί σχεδόν κατά μισό εκατομμύριο την τελευταία δεκαετία σε επίπεδο ΕΕ. Ωστόσο, αυξήθηκε ραγδαία στο Ηνωμένο Βασίλειο με την έλευση της νέας χιλιετίας, ενώ αυτή η αύξηση αφορά κυρίως τους αυτοαπασχολούμενους χωρίς υπαλλήλους. Σημαντική αύξηση παρουσιάζεται, επίσης, στην Τσεχική Δημοκρατία, τη Γαλλία, τις Κάτω Χώρες και τη Σλοβακία. Η Γερμανία, η Πολωνία και η Σουηδία συγκαταλέγονται μεταξύ των κρατών μελών όπου παρατηρείται μείωση της αυτοαπασχόλησης.

- Σύμφωνα με στοιχεία από τις Κάτω Χώρες και τη Γερμανία, οι βασικοί λόγοι που οδηγούν στην έναρξη ατομικής επιχείρησης χωρίς υπαλλήλους είναι θετικοί παράγοντες οι οποίοι σχετίζονται π.χ. με την αυτονομία και την ύπαρξη ευκαιριών. Ωστόσο, υπάρχουν και αρνητικά κίνητρα, τα οποία σχετίζονται με την απουσία άλλων επιλογών, φαινόμενο που παρατηρείται περισσότερο στη Γερμανία από ό,τι στις Κάτω Χώρες. Μάλιστα, ένα μικρό ποσοστό δήλωσε ότι ήταν αυτοαπασχολούμενοι επειδή το ήθελε ο «εργοδότης» τους.
- Εντούτοις, ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό (12,6%) των αυτοαπασχολούμενων στις Κάτω Χώρες και τη Γερμανία –δηλαδή σε χώρες με αρκετά ανεπτυγμένα συστήματα κοινωνικής προστασίας– θα μπορούσε να συμπεριληφθεί στην κατηγορία των «επισφαλώς αυτοαπασχολούμενων», με βάση διάφορα κριτήρια οικονομικής ανθεκτικότητας και κοινωνικής προστασίας. Ωστόσο, ένα υψηλό ποσοστό των αυτοαπασχολούμενων πιστεύει ότι εναπόκειται στους ίδιους να εξασφαλίσουν την κοινωνική τους προστασία.
- Από στοιχεία ευρωπαϊκών ερευνών προκύπτει ότι η αυτοαπασχόληση αυξήθηκε πρόσφατα σε υψηλά κυρίως αμειβόμενα επαγγέλματα. Το γεγονός αυτό διαπιστώθηκε και σε έρευνες που βασίστηκαν σε στοιχεία από το Ηνωμένο Βασίλειο.
- Η μοναδική εκτίμηση για την έκταση της εργασίας σε ψηφιακές πλατφόρμες και το αντίστοιχο καθεστώς απασχόλησης σε συγκεκριμένη χρονική στιγμή με βάση τυχαίο δείγμα του πληθυσμού προέρχεται από τις ΗΠΑ, όπου το ποσοστό εκτιμάται στο 0,5% της συνολικής απασχόλησης το 2015. Ενώ οι συντάκτες δηλώνουν ότι αυτός ο αριθμός «αντιμετωπίζεται με μεγάλη επιφύλαξη», επισημαίνουν ότι άλλες εκτιμήσεις που χρησιμοποιούν άλλες μεθόδους καταλήγουν σε παρόμοιο αριθμό.
- Στην Ευρώπη, η πιο αξιόπιστη εκτίμηση προέρχεται από το Ηνωμένο Βασίλειο, όπου διαπιστώθηκε ότι το 4% των εργαζομένων εκτέλεσαν σχετική εργασία κάποια στιγμή το προηγούμενο έτος, ενώ το 25% δήλωσε ότι αυτή η εργασία ήταν η κύρια απασχόλησή τους. Το ποσοστό αυτό δεν συμφωνεί με το 0,5% (συγκεκριμένη χρονική στιγμή) που καταγράφηκε στην αμερικανική μελέτη. Άλλες πρόσφατες μελέτες καταλήγουν σε παρόμοιο ποσοστό, όχι μόνο για το Ηνωμένο Βασίλειο, αλλά και για τις Κάτω Χώρες, τη Γερμανία και τη Σουηδία.
- Ο αριθμός των ανδρών που εργάζονται μέσω ψηφιακής πλατφόρμας είναι λίγο υψηλότερος σε σύγκριση με τον αριθμό των γυναικών και ο αριθμός των νέων είναι υψηλότερος σε σύγκριση με τον αριθμό των ηλικιωμένων, ιδίως μεταξύ των εργαζομένων που απασχολούνται συστηματικά υπό αυτό το καθεστώς. Το επίπεδο εκπαίδευσης τους είναι παρόμοιο με αυτό των άλλων εργαζομένων.

Περισσότερες πληροφορίες

Η έκθεση «*Non-standard forms of employment: Recent trends and future prospects*» είναι διαθέσιμη στη διεύθυνση <https://www.eurofound.europa.eu/el/publications/customised-report/2017/non-standard-forms-of-employment-recent-trends-and-future-prospects>

Για περισσότερες πληροφορίες, μπορείτε να επικοινωνήσετε με τον Donald Storrie, επικεφαλής ερευνητή/συντονιστή, στη διεύθυνση dst@eurofound.europa.eu